

Srđan MUSIC

ROMANIZMI U JEZIKU STEFANA MITROVA LJUBIŠE

Jezik je odvajkada bio jedno od najznačajnijih oružja kulturne politike, a veoma često i političke borbe. U kulturnoj i političkoj delatnosti Stefana Mitrova Ljubiše jezički problem je igrao značajnu ulogu, jer je Ljubiša bio pisac koji je svoju inspiraciju crpeo iz narodnog pripovedanja, a kao političar borio se protiv tuđinskog uticaja u narodu iz kojeg je ponikao; taj uticaj se najsnažnije iskazivao kroz hegemoniju italijanskog jezika u krajevima u kojima je Ljubiša živio, to jest u Dalmaciji i u Boki Kotorskoj. Ljubišin život (1824 — 1875) poklopio se sa značajnim periodom potvrđivanja srpskohrvatskog jezika i pravopisa, periodom kulturne a i političke afirmacije naroda na slovenskom jugu koji su relativno kasno, ali i veoma snažno, izašli na evropsku kulturnu i političku pozornicu. Činjenica je, međutim, da je jezik koji je Vuk Karadžić uzeo kao osnovu srpskohrvatskog jezika i pravopisa bio prevashodno jezik jednog pastirskog i težačkog sveta, dok je urbana terminologija — zavisno od predela naše zemlje — bila ili romansko-italijanska ili nemačka, turska ili mađarska.¹ U svojim rodnim Paštrovićima Ljubiša je imao priliku da se suoči sa urbanom terminologijom romansko-italijanskog porekla; šta više, u prvo doba njegovog života sva njegova delatnost se odvijala na italijanskom jeziku. Ljubiša je bio sekretar budvanske opštine, a zvanični jezik Dalmacije u okviru habsburške monarhije bio je italijanski.²

¹ »Periferani su krajevi svoja jezična sredstva potrebna za gradsku civilizaciju stvorili na talijanskoj, njemačkoj, mađarskoj ili turskoj bazi, jer im ih Vukov 'hercegovački' nije mogao pružiti, a nije ih mogao ni apsorbovati baš zato, što su paralelni i nisu iz istog vrela i tako su razni termini, germanizmi, talijanizmi i turcizmi, ostali izvan književnog jezika, svaki u svom kraju, ali ujedno se nije našla ni zamjena za njih.« Dr D. Brozović i dr Z. Vince, O nekim značajkama, funkcijama i pravima književnog jezika, *Zadarska revija*, 1, 1960, str. 57.

² O tome up. Stefan M. Ljubiša, *Autobiografija, Celokupna dela*, II, Narodna prosveta Beograd, str. 330-31: »Dok se nijesam oženio, mnogo sam se malo osvrćao na narodnu knjigu. Glava punana italijanskih i francuskih pisama, nije nikako mogla priljubiti svoju vlastitu knjigu, kao dijete kad ga jednom doilja odbije, teško da se povratu materinu mlijeku pošto je

Situacija u Dalmaciji (kojoj je administrativno pripadala i Boka Kotorska i Paštrovići) bila je u prvoj polovini XIX veka veoma teška za naš narod. Nestajale su široke autonomije koje su nekim krajevima (posebno Bokeljima i Paštrovićima) dali slabiji i kolebljivi Mlečani, dok je sve više jačala centralizovana austrijska uprava koja je svu vlast u Dalmaciji zasnivala na činovništvu italijanskog porekla koje se služilo italijanskim jezikom. Po Radovanu Vidoviću to je doba u kojem je proces prodiranja italijanskih tuđica u govore naše obale naj snažniji i kada se vodila odlučna bitka da se Dalmacija otrgne italijanskom uticaju.³

Ljubiša je bio svestan opasnosti koja je pretila narodu Dalmacije od poitalijančivanja.⁴ Isto tako, odmah je osetio opasnost od sve snažnijeg italijanskog iredentizma, koji je od 1848. godine, a naročito od 1860. godine, počeo otvoreno da pretenduje na našu jadransku obalu u celosti. Ljubiša je dalekovido osetio da glavna opasnost za južnoslovensko nacionalno biće u Dalmaciji ne pretili od austrijske uprave — jer je u habsburškoj monarhiji (tamnici naroda, kako su je nazivali) višenacionalnost de facto bila neka vrsta zaštite od prekomernog odnarođavanja — već od sve snažnijeg italijanskog nacionalizma koji je, pozivajući se na »istorijska prava« na Dalmaciju, krenuo u pohod prema našoj obali. Zato je Ljubiša u pesmi »Boj na Visu« pozdravio pobjedu austrijske mornarice nad italijanskom 1866. godine kod ostrva Visa, jer njom je za duže vreme, zaustavljena italijanska ekspanzija prema našim krajevima.

---

okusio tuđu i slađu piću. No pošto se oženih (...) česti ženini prijekori nagnaju me da zavirim i u našoj knjizi. Oplijeni me i začari bogatstvo i izvorna mudrost narodnijeh umotvorina, pak nešto iz Vukovijeh zbirka, nešto svagdanjim saopćenjem narodom crnogorskim i primorskim, izučim maternji jezik, omili mi i uljubim se u ono što sam prije mal ne prezirao.« Velimir Živojinović sumnja u te Ljubišine tvrdnje i smatra da napis »Opštstvo Paštrovsko«, koji je sačinjen pre ženidbe »pokazuje toliko detalja iz narodnog života i narodne istorije, toliko datuma, imena, pojedinosti koliko ih teško može dati mladić u dvadeset prvoj godini ako se doista bio tako odrodio narodnoj knjizi, što će reći (bar u velikoj meri) i svemu onome što je ta knjiga morala tretirati, to jest narodnom duhu i interesu za sve što se odnosi na narod.« *Nav. delo*, str. XXXV—XXXVI. Ako uzmemo u obzir Ljubišine česte kalkove u italijanskom jeziku, Živojinovićeva sumnja je veoma opravdana.

³ Up. Radovan Vidović, o frekvenciji romanskoga leksika talijanskog (mletačkog) porijekla u splitskom čakavskom govoru, *Čakavska rič*, 2, Split 1973, str. 25—32.

⁴ Kada je na »Bokeljskoj skupštini« u Prčanju 1848. godine Ljubiši ponuđena kandidatura za poslanika u austrijskom parlamentu, on je sa ovim obrazloženjem odbio: »Kao što pojedinu čovjeku prije svega treba da se steče biće, pak da raspolaže načinom kako da u svijetu živi: tako i jednome narodu treba da se steče biće pa da raspoloži kakve mu ustanove slobode pristojne. Naš narod u ovoj pokrajini nema bića, jer je ugnjeten od talijanštine, pak bi bilo izlišno (...) da bez vlastitog narodnog bića gradi sebi kojekakve tuđe ustanove. Nas je Austrija protiv svoje sopstvene koristi više potalijančila u trideset godina, nego li Venecija u četiri vijeka.« Up. Ljuba

U svakom slučaju, o toj konstanti Ljubišine politike koja je bila uzrok mnogim nevoljama i protivrečnostima dosta se pisalo, naročito povodom proslave stogodišnjice piščeve smrti, te ne bi bilo potrebno da se na tome posebno zadržavamo. Moramo, međutim, da naglasimo da su vodeće ideje Ljubišine, i kao političara i kao pisca, bile borba protiv italijanske jezičke i kulturne dominacije u Dalmaciji i bratska saradnja srpskog i hrvatskog naroda u tim krajevima, koja posle poraza autonomaša nije uvek plovila po mirnom moru, već je često upadala u oluje nerazumijevanja, podmetanja, optužbi, ličnih sukoba i tako dalje.⁵

Kako je Ljubiša gledao na problem tuđica u našem jeziku i koji su mu bili jezički uzori? U opisu Vuka Dojčevića, u nekoj vrsti predgovora »Pripovjestima«, Ljubiša o jeziku, a posebno o tuđicama, ovako veli: »Da sam znao stenografiju, ne samo što ćah sebe pošteđeti nekoliko truda, nego i ova pričanja bila bi življa i jezgrovitija. Zato i molim čitaoca da meni, a ne mome povjedaču, zamjeri ako mi se gdje nehotice, i uz prkos svakog nastojanja, potkrala kakva riječ ili oblik što nijesu po svem narodni; jer iako ja nijesam u svom vijeku iznitio ni jedne jedincate riječi, ne bih se mogao zareći da mi nije kojagod oprionula od onijeh što su učeni ljudi iznjedrili; koji učeni ljudi (a to se ne da tajiti), ako su znanju i umjetnosti dar božji pripomogli, dosta su jeziku odmogli. Ja ne nijekam da je jezik, kao kojemu drugo drugo znanje, napretku i svršenosti vrijedan, ali sam uvjeren da je činitelj toga napretka *oni dijelak naroda našeg koji živi gdje se drugog jezika osim našeg ne zna ni čuje, pa ga nevolja goni da iznahodi i načinja imena novijem stvarima; a ne znajući kako se te stvari zovu u tuđem jeziku, prisiljen im je kovati imena kako ga narav uči, pak se skovane riječi iza hoda udome i ukorijene u narodu*« (kurziv naš). Zatim Ljubiša nastavlja, uočavajući štetnost kalkova: »A dok narod iznađe il' izniti novijema stvarima podobna imena, a novijem mislima narodne oblike, trebalo bi da učeni ljudi drže strane izreke, dok god iz naroda ne proteku naše vlaste, jer će biti našim potomcima svakako lakše te tuđice istrijebiti nego li udomljenu kopilad.« U belešci to detaljnije objašnjava: »Među ostalijem riječima: samokres, perorez, špagarica i banovica, novac od deset novčića, koji se prosuo za vreme Bana Jelačića.«⁶ Marko Car piše da je Ljubiša »svojom sudbinom i svojom prirodnom rečitošću pozvan bio da prosvjeduje, kao što sam veli, protiv tadašnjeg nakaženja srpskog jezika, naročito u Hrvatskoj i u Dalmaciji. Na ustuk izvešta-

Jovanović, Život St. M. Ljubiše (predgovor), *Pričanja Vuka Dojčevića*, Srpska književna zadruga, 81, Beograd 1903, str. IX i Dr Kosta Milutinović, *Politički lik Stefana Mitrova Ljubiše, Boka*, 6—7, Herceg-Novi 1975, str. 9.

⁵ Up. Dr Kosta Milutinović, *nav. delo*, str. 29—66 i Dr Đuro Körbler, Stefan Mitrov Ljubiša i njegova okolina, *Rad JAZU*, 229, Zagreb 1924, str. 101—187.

⁶ Stjepan Mitrov Ljubiša, *Celokupna dela*, II, str. 3—4.

čenog i bezbojnog, mahom po nemačkom i italijanskom kroju skalupljenog jezika kojim se tada pisalo, Ljubiša ističe izvornu, živu i živopisnu prozu svojih pripovedaka.⁷

U svojim delima Ljubiša se drži tih proklamovanih jezičkih principa. Tuđice upotrebljava retko i to obično one koje se već vekovima nahode u narodu. Hotimice traži narodne izraze i u tom traženju često nabasa na turcizme ili na reči koje se retko upotrebljavaju van uskog regionalnog područja njegovog zavičaja. Time njegov jezik postaje teško razumljiv i više se približava lingvističkom folkloru nego instrumentu koji bi uticao na jezik u nastajanju, kakav je bio srpskohrvatski književni jezik u doba Ljubišinog života. Stoga se u vrednovanju Ljubišinog književnog opusa i izražene neke rezerve koje nisu manje značajne od rezervi koje su izražavane prema Ljubišinoj političkoj delatnosti. Moderni i strogi kritičari (Skerlić, na primer) koji su pokušali da unesu red u romantičarske predstave o književnosti i jeziku i da od jezika stvore savremeno sredstvo izražavanja, istakli su Ljubišin regionalizam, jer za njih regionalizam je bio neka vrsta kočnice, vraćanje na izvore koji nisu odgovarali sve složenijoj urbanizaciji i počecima industrijske civilizacije. Parni mlin počeo je da zamenjuje potočaru, urbani govor počeo je da se nameće a rodovsko društvo koje Ljubiša opisuje i uzdiže raspadalo se pod pritiskom savremene centralizovane birokratske države.⁸

Raspored romanizama u književnom delu Stefana Mitrova Ljubiše ukazuje da se on strogo držao navedenih jezičkih kriterijuma. Njihov je broj daleko manji od broja koji se nahodi u govoru Paštrovića. To naročito vredi za reči italijanskog porekla, to jest za reči iz treće ili četvrte faze prodiranja romanizama u govore naše jadranske obale,⁹ koje je izbegavao koliko god je više mogao. Takve

---

⁷ Predgovor Marka Cara u knjizi Stjepan Mitrov Ljubiša, *Pripovijesti crnogorske i primorske*, Srpska književna zadruga, 177, Beograd 1924, str. XII.

⁸ U eseju o Ljubiši Skerlić je istakao tu regionalnu komponentu Ljubišinu i, posle dosta pohvala, na kraju je veoma kritički ocenio vrednost Ljubišinog stvaranja. »Epizode se — veli Skerlić — nižu bez mnogo veze i događajima se ne daje mesta po njihovoj važnosti i značaju po jedinstvo pripovetke. Najzad i ono veliko obilje često sasvim nepoznatih provincijalnih reči, često pomnjanje poslovice koje se uvek ne razumeju, aluzija na lokalne anegdote, sve to čini da delo ostaje često nejasno i kao pisano za jedan uzak kraj i ograničen broj ljudi.« Tvrđnju o provincijalnosti Ljubišinog jezika Skerlić potkrepljuje primerima u belešci na istoj strani koju ovako završava: »Sa tolikim i takvim uvlačenjem provincijalizama jedna je književnost nemogućna. I rečnik kao što je Ljubišin može oduševiti filologa, ali će obeshrabriti čitaoca i učiniti celo delo gotovo nemogućnim za sve druge krajeve gde se taj jezik ne govori.« Jovan Skerlić, *Pisci i knjige*, III, Beograd 1920, str. 34.

⁹ Up. Petar Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Jadranski institut JAZU, Zagreb 1950, knj. I, str. 256-60. Mi bismo Skokovu podelu (koja se prvenstveno odnosi na toponime) prilagodili našim potrebama time što bismo izbacili razdoblje vlaškog (rumunskog) pastirskog kretanja (zbog malog broja primera), a kao poslednji period uveli bismo period prodiranja

se reči u mnogo većem broju nalaze u njegovim perifernim spisima kao, na primer, »Boj na Visu«, »Okružje Paštrovsko«, »Autobiografija«, »Govor«, kada je upotrebljavao reči i oblike koji su bili u svakodnevnoj upotrebi u govorima Dalmacije, Boke Kotorske pa i Crne Gore, nego u njegovim najznačajnijim delima »Pričanja Vuka Dojčevića« i »Pripovjesti crnogorske i primorske«. Na žalost, veoma je teško utvrditi stepen tog izbegavanja jer ne postoji studija koja bi obuhvatala sve aspekte Ljubišinskog jezika,¹⁰ a, isto tako, ne postoji ni posebna studija o jeziku Paštrovića. Zato smo se, radi upoređenja, morali poslužiti studijama koje obrađuju susedne govore (crmnički, srednjokatunski i lješanski i romanizme u govoru severozapadne Boke Kotorske)¹¹ kao i antropogeografsko-etnološkom studijom Jovana Vukmanovića »Paštrovići«, koja je veoma bogata nazivima iz svih oblasti materijalne i duhovne kulture tog kraja.¹²

Iznećemo spisak Ljubišinskih romanizama koje smo istražili u njegovim delima sa značenjem u srpskohrvatskom jeziku, njihovom etimologijom i poreklom. Za obradu poslužila su nam »Celokupna dela Stjepana¹³ Mitrova Ljubiše« u dve knjige koje je priredio Velimir Živojinović, a koje je izdala »Narodna prosveta« u Beogradu. Tome smo priključili i pripovetke »Sud dobrih ljudi« koje je objavio Živko Miličević uz svoj esej »Prilozi proučavanju St. M. Ljubiše« u časopisu »Književnost« broj 2—3 iz 1950. godine. Živojinovićeva redakcija »Celokupnih dela Stjepana Mitrova Ljubiše« sadrži na kraju druge knjige i objašnjenje »tuđih i manje poznatih reči«. Tumačenja su ponekad, mada retko, pogrešna i mogu da stvore zabunu kao, na primer, kada je u pitanju reč *birnica* za koju Živojinović daje tumačenje »alka«, što bi u tom slučaju moglo da navede na pomisao da je njeno poreklo iz kasnog latinskog *viria*, starotalijansko *viera*, mletačko *vera* (kod nas u dijalektima *vera* —

---

italijanskog jezika putem austrijske administracije, bilo direktnim putem, bilo putem takozvanih austro-romanizama. Na taj način dobili bismo sledeću podelu: rani hrišćansko-latinski period, starodalmatsko razdoblje, mletačko razdoblje i austrijsko razdoblje prodiranja romanizama u govore naše obale. Naravno sve te podele treba da se posmatraju veoma uslovno.

¹⁰ Koliko nam je poznato, dosad najozbiljnija studija o Ljubišinskom jeziku je rad Mata Pižurice »Upotreba padeža u jeziku Stjepana Mitrova Ljubiše i Vuka Popovića« koji je objavljen u časopisu *Prilozi proučavanju jezika*, br. 5, Novi Sad 1969, str. 177—237. To je sasvim nedovoljno.

¹¹ Branko Miličić, Crmnički govor, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. IX, Beograd 1940; Mitar Pešikan, Starocrnogorski srednjokatunski i lješanski govori, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XV, Beograd 1965; Srđan Musić, *Romanizmi u severozapadnoj Boki Kotorskoj*, Monografije Filološkog fakulteta u Beogradu, knj. XLI, Beograd 1972.

¹² Dr Jovan Vukmanović, *Paštrovići (antropogeografsko-etnološka ispitivanja)*, Cetinje 1960.

¹³ Što se tiče imena Ljubišinskog slažemo se sa tvrdnjom da je njegovo pravo ime Stefan, a da je ime Stjepan plod docnijih nesporazuma. Up. Radoslav Rotković, Tragajući za Ljubišom, *Stvaranje*, 12, 1974, str. 1529-32.

venčani prsten), preko istroromanskog i čakavskog *birica*,¹⁴ dok je tu reč o »kovčežiću u koji se stavljaju prilozu u crkvi«. Ta reč vodi poreklo od reči *bir* starotursko-mađarskog porekla,¹⁵ koja se nalazi kod Ljubiše i koju Živojinović ispravno tumači. Za toponim *Senegalj* Živojinović daje objašnjenje »Senegal«. Očigledno je da je to greška, jer se tu svakako radi o italijanskom gradiću Senigalija (Senigallia) na jadranskoj obali, blizu Ankone. I u objašnjavanju turcizama ima grešaka, ali to je i razumljivo kada se uzme u obzir da su značajni leksikografski poduhvati pretežno plod poslednjih dvaju decenija, naročito što se tiče etimologije, dok su Živojinovićeve tumačenja iz treće decenije našeg veka.¹⁶

Romanizme u Ljubišinom opusu podelili smo u dva dela. U prvom smo delu obradili romanizme opšteg tipa, a u drugom toponimastiku i etnike. Nismo uzeli u obzir nekoliko najstarijih romanizama koji su se udomačili u književnom jeziku (na primer, *račun, ulje, košulja*) i koji se nalaze i u svim govorima, već smo se ograničili na fazu hrišćanskog latiniteta (koja je gotovo istovremena sa najranijom vulgarno latinskom fazom), na dalmatsko-romansku fazu, mletačku fazu i italijansku fazu iz XIX veka, čiji su romanizmi dvostrukog porekla, to jest u naš su jezik ušli neposredno, preko činovništva iz severne Italije, koje su Francuzi i Austrijanci masovno doveli u Dalmaciju ili posredstvom Beča i na taj način postali pseudo germanizmi.¹⁷ Osvnućemo se, na kraju, i na Ljubišino znanje italijanskog jezika, što nam je omogućeno objavljivanjem Ljubišinih pisama Vaclavu Zeleniju, koja su pisana na italijanskom jeziku.¹⁸ Koliko nam je poznato to su jedina Ljubišina pisma na italijanskom jeziku koja su objavljena i veoma su indikativna za Ljubišino poznavanje tog jezika; njima se svakako raspršuje mit da je Ljubiša dosta kasno naučio pisati na srpskohrvatskom jeziku. Sada ćemo da navedemo Ljubišine romanizme:

andio (CD, I 254, 358),¹⁹ *anđio* (CD, I 211), *anđeo* (hrišć. latinski *angelus* grčkog porekla); *apa* (CD, I 350, II 194) zadah,

¹⁴ Up. Petar Skok, *Etimologijski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb 1973, knj. III, str. 576-77, s. v. *věra*.

¹⁵ *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SAN*, I, Beograd 1959, s. v. *bir* i Skok, *Etimologijski rječnik*, I, s. v. *bir*.

¹⁶ *Celokupna dela St. M. Ljubiše* izašla su 1928. godine (prva knjiga) i 1929. godine (druga knjiga). Up. Živorad P. Jovanović, Bio-bibliografska građa o Stefanu Mitrovu Ljubiši, *Stvaranje*, 12, 1974, str. 1617.

¹⁷ Josip Jernej, Sugli italianismi penetrati nel serbocroato negli ultimi cento anni, *Studia romanica*, 1 (1956), str. 54 — 82.

¹⁸ Dr Nikša Stipčević, Ljubišina pisma Vaclavu Zeleniju, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knj. XXIII/2, Novi Sad 1975, str. 259 — 273.

¹⁹ *Za Celokupna dela St. M. Ljubiše* u izdanju »Narodne prosvete« iz 1928-29. godine upotrebili smo skraćenicu CD, a za pripovetke »Sud dobrih ljudi« iz časopisa *Književnost* skraćenicu SDLJ. Skokov *Etimologijski rječnik* označili smo skraćenicom ER.

dah (od it. *afa* ili starocrkvenoslovenskog *vapa* »stagnum, humor«); *arandio* (CD, I 397, 384), *arandeo* (CD, I 308, 348), *arhandeo* (CD, I 385) *arhandel* (hrišć. latinski *archangelus* grčkog porekla); *baile* (CD, I 269, II 13, 14) mletački poslanik u Carigradu, najpre na vizantijskom a zatim na otomanskom dvoru (it. *bailo*, vizantijski βασιλευς od latinski *baiulus*); *bankada* (CD, I 164) zbor, mesto za skup sudija svih dvanaest paštrovskih plemena (it. *banco*, *banca* »klupa« sa mletačkim nastavkom *-ada*); *barka* (CD, I 19, 20, 26) čamac (vulgarno latinski, it. *barca*, romanska posuđenica mediteranskog porekla koja je dosta rano, u XIV, XV veku, prešla u slovenske govore naše obale); *breška* (CD, II 78) puška napravljena u Breši (it. *Brescia*, grad u Lombardiji u Italiji, poznat po proizvodnji oružja); *bura* (CD, II 340) severoistočni vetar (ukrštanje prasllovenskog naziva za »vihor, zao vetar« i mletačkog *bora* od latinskog *boreas* grčkog porekla u značenju severni i severoistočni vetar); *bužiti se* (CD, I 29) sužavati se (mletački *buso*, *busar*); *cacar* (CD, I 136) *slanutak*, *slani grah* (latinski *cicer* mediteranskog porekla); *cekin* (SDLJ, 193), mletački dukat (it. *zecchino* deminutiv od *zecca*, kovnica novca, arapskog porekla); *cunet* (CD, I 150, 295), *cunetac* (CD, II 259) staklenka sužena na vrhu, rakijska flašica (mletački *zono*, verovatno od latinskog *cuneus* sa deminutivnim nastavkom *-etto* od latinskog *-ittus* i sa našim deminutivnim nastavkom *-ac* u *cunetac*); *čeperiz* (CD, II 206) kiparis (it. *cipresso*, latinski *cypressus*, grčki *κνπρϑϑος* mediteranskog porekla); *dafin* (CD, II 132) muškadni orah (latinski *daphne*, grčki *δαφνί* egejskog porekla); *deputat* (CD, II 348) poslanik (it. *deputato*, latinski *deputatus*); *dubljer* (CD, I 168, 274, 300, 334, II 26, 205, 247), *dublir* (SDLJ, 193) svećnjak; kod Ljubiše velika voštana sveća (dalmatsko-romansko ili srednjolatinško *duplerius*); *dukat* (CD, I 150, 151, 174, 289, II 24, 121) zlatan novac, dukat (srednjolatinški *ducatus*, it. *ducato*); *dumna* (CD, II 99) kaluđerica, koludrica (vulgarno latinski *domna* od klasično latinskog *domina*, dalmatsko romanski jezički ostatak); *dužd* (CD, I 131, 157-60, 163, 165, 167-70, 284, II 7, 9) poglavar mletačke republike (mlet. *doge* od latinskog *dux*, *ducem*); *faliti* (CD, II 272) nedostajati (it. *fallire*, latinski *fallere*; up. Skok, ER, I 504, s. v. *falit*); *familija* (CD, I 13) porodica (it. *famiglia*, latinski *familia*); *filijal* (CD, I 13), *filijalni* (CD, I 15) vezan, povezan (it. *filiale*, izvedenica od latinskog *filius*); *fiorin* (CD, II 293), *fijurin* (SDLJ, 195) forinta, srebrni novac (it. *fiorino*); *fotografavati* (CD, I 31) fotografisati (it. *fotografare*); *fratar* (CD, I 231, 311) kaluđer katolički (latinski *frater*; reč potiče iz latinske crkvene terminologije, up. Skok, ER, I 529, s. v. *fratar*); *frdžop* (CD, I 278) sitan suvi hleb (it. *friscello* od pretpostavljenog latinskog *floscellus*, izvedenica od *flos* »cvet brašna« ili deminutivni oblik italijanskog dijalektalnog *fresa* »sečeni i preprženi hleb«; up. Skok, ER, I 534, s. v. *fržela*); *ganač* (CD, II 344) čaklja (it. *gancio* turskog porekla); *grinjati*

(CD, II 54) gristi se (it. dijalektalno *grigna, gregna*); *gruj* (CD, I 378), *ugor* (CD, II 10) vrsta morske ribe (it. *grongo*, latinski *conger, congri* mediteranskog porekla); *isprigati* (CD, I 378) ispržiiti (latinski *friggere*); *jastog* (CD, II 362) veliki morski rak (latinski *astacus*, grčki $\omega\sigma\tau\alpha\ \kappa\acute{o}\varsigma$, u naš jezik preko dalmatskoromanskog); *kabruč* (CD, II 193) drvena prečaga na krovu, greda, balvan (latinski *capor, capucea*; up. Skok ER, II 45, s. v. *kapural*); *kalež* (CD, II 363) putir (latinski *calix*, ak. *calicem*, preko mletačkog i furlanskog izgovora *-ce* kao *-ze*); *kališ* (CD, I 148), *kaliž* (CD, II 248) bruka, sramota (it. *caligine* od latinskog *caligo*, ak. *caliginem* »magla, tama«, možda metaforom »sramota, bruka«; up. Skok, ER, II 21 s. v. *kaližina*); *kanac* (CD, I 378) vrsta ribe, *serranus cabrilla* (it. *cagnice*, up. Skok, II 36, s. v. *kanj*); *kilovna* (CD, II 220-22, 229) četvrtast stub, stubac (latinski *columna*); *klak* (CD, I 176, 345, 374) kreč, vapno (latinski *calx*, ak. *calcem* sa metatezom); *kolajna* (CD, II 366) *ogrlica* (it. *collana*, izvedenica od latinskog *collum*); *kolen-dar* (CD, II 168) velika muva, vrsta insekta (latinski *coleopterus* od grčkog $\kappa\omicron\lambda\epsilon\acute{o}\varsigma$ »korice mača« i $\pi\tau\acute{\epsilon}\rho\omicron\nu$ »krilo« ili od latinskog *calendae*); *kolijer* (CD, II 165) ogrlica, ovratnik (latinski *collum* sa nastavkom *-arius* koji daje *-ijer*); *komarda* (CD, I 215), II 176) mesarnica, kasapnica, klanica (dubrovački latinski *camarda*, vizantijski $\kappa\alpha\ \kappa\acute{\alpha}\rho\varsigma\alpha$); *kompanija* (CD, I 26) četa (vojnika) (it. *compagnia* preko nemačkog *Kompagnie*); *komun* (CD, I 88) opština (it. *comune* od latinskog *communis*); *komunitad* (CD, I 164) opština, zajednica; samoupravna jedinica za vreme mletačke vladavine (staroitalijansko *comunitade* od latinskog *communitas*, ak. *communitatem*); *konal-val* (CD, I 58) kanal (latinski *cannabula* izvedenica od *canna* »trska«); *konte* (CD, II 289) grof, knez (it. *conte*); *korablja* (CD, II 226) lađa (kasnolatinski *carabus* od grčkog $\kappa\acute{\alpha}\rho\alpha\ \beta\omicron\varsigma$); *koralj* (CD, II 226), *koralja* (CD, II 305) nepomična morska životinja iz klase dupljara, merdžan (latinski *corallium* od grčkog $\kappa\omicron\rho\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\nu$); *koret* (CD, I 35, 186-87, II 165), *koretac* (CD, I 378, II 51) ženska gornja haljina (mletački *coretto*); *korolar* (CD, II 286) posledice dokazane istine, dodatak, izvod, zaključak (latinski *corollarium*); *kostanj* (CD, I 30) kesten (it. *castagno* od latinskog *castaneus* mediteranskog porekla); *krap* (CD, II 33) šaran (srednjolatinski *carpa* evropskog porekla; up. Skok, ER, II 179, s. v. *krap*); *krnja* (CD, I 378) vrsta morske ribe, *serranus gigas* (latinski *acernia*, grčki $\acute{\omega}\chi\epsilon\ \rho\alpha$); *kružat* (CD, I 35) čohana kratka haljina sa srebrnim pucetima sa obe strane (mletački *crosato*); *kupica* (CD, I 140, 308, 369, II 72, 114, 260-61) čašica (vulgarno latinski *cuppa* od klasičnog latinskog *cūpa*; *cuppa* je iz balkanskog latiniteta); *ločika* (CD, II 34) vrsta salate (latinski

lactuca); *lopiža* (CD, I 171, 309, 379, 426, II 160) zemljani ili železni sud za gotovljenje jela, lonac (latinski *lapideus*, *lapidea*); *lumbarda* (CD, I 49, 54, 65, 355) *top* (francuski *bombarde*, it. *bombarda* sa disimilacijom B — B u L — B); *luža* (CD, I 176, II 26) trem zasvođeni (mletački *loza*, it. *loggia*); *mađorisati* (CD, II 279) nadglasati (od it. *maggioranza*); *micina* (CD, II 374) neka bolest, čir, otok (dakorumunski *miața* od vulgarno latinskog *ignitia*, klasično latinsko *ignities*); *moriya* (CD, II 69) pomor (it. *moria* od starofrancuskog *morie*); *mramor* (CD, II 222-23) mermer (latinski *marmor*, grčki *μάρμαρος*, preko balkanskog latiniteta; up. Skok, ER, II 462, s. v. *mramor*); *mrča* (CD, II 171) mirta (latinski *myrtea* od grčkog *μύρτος*, mediteranskog porekla); *mrnar* (CD, II 17) mornar (latinski *marinarius*); *mrgin* (CD, II 128) granica, međa (latinski *margo*, ak. *marginem*); *murinja* (CD, I 378) vrsta morske ribe (latinski *muraena*, grčki *μύρανα*); *noštromo* (CD, II 255) vođa palube, glava nad mornarima (it. *nostromo*); *novela* (CD, II 321) dodatak zakonu, preinaka zakona (it. *novella*); *obečiti* (CD, II 130) obogatiti se (mletačko *bezzo*, pl. *bezzi*, »sitan mletački novac«); *okaštriti* (CD, II 386) obrezati grane, okresati (it., latinski *castrare*); osičijati (CD, II 72) razboleti se od sušice (staro lombardijski *secea* preko mletačkog od latinskog apstraktuma *siccitas*; up. Skok, ER, III 215-16, s. v. *sekati*); *pancijer* (CD, I 61, 63, 65) oklopnjača (it. *panciera*, *panziera*, muški rod verovatno preko nemačkog *der Panzer*); *panjega* (CD, I 137, II 112) udubljenje u zidu gde se čuvaju razne stvari (latinski *panaria*); *pari* (CD, II 160) isti, pravi, jednak (latinski *par*); *pelješiti* (CD, II 392) uzimati, grabiti (it. *pigliare* ili *pelare*); *peroprovéz* (CD, II 214) pramačni konop za vezivanje lađa (it. *provese*); *perpera* (mletačka) (CD, I 58), *perper* (CD, I 342) novac vizantijski zatim crnogorski (dubr. latinski *perperus*, srednjolatiniski *yperperus* od grčkog *ὑπέρπερος*); *petić* (CD, I 362) male boginje (it. *petecchia* sa mletačkim izgovorom KJ u Č); *pilo* (CD, I 176) veliki kameni sud za ulje (latinski *pila*); *pinja* (CD, I 350) tvrdica (mletački *pigna* zacelo od značenja *pigna* — »šerpa« jer se novac stavljao u lonac; up. Skok, ER, II 659 s. v. *pinjav*); *postupati* (CD, II 24) kućinom napuniti procepe na lađi, šaperovati (it. *stoppa*, *stoppare* od latinskog *stuppa*); *praska* (CD, I 12) breskva (it. *persica*); *preturija* (CD, I 11) sudska oblast (od latinskog *praetor*); *prigati* (CD, I 348, 372, II 191) pržiti (latinski *frigere* (preko balkanskog latiniteta); *prokurator* (CD, II 406) zastupnik, namesnik (latinski *procurator*, it. *procuratore*); *prosulja* (CD, I, 390, II 191) tiganj (latinski *frixoria*, mletački *fersora*); *providur* (CD, I 89, 100, 266-67, 276, 278-9, 313, 337, 348) visoki upravni činovnik mletački (it. *provveditore*, mletački *provvedador*); *raša* (CD, II 234) vrsta retkog sukna u četiri niti (staro it. *rascia* slovenskog porekla);

raždjel (CD, I 85) granica, ograda, palisad (it. *rastrello*); *ričak* (CD, I 378), *rinčak* (CD, II 19) ručna mreža koju jedan čovek baca na dubine do jednog i po metra (hrišćanski latinski *retiaculum* preko dalmatsko-romanske ribarske terminologije); *rmentin* (CD, I 34) kukuruz, kukuruzni hleb (mletački *formentone*); *rušpa* (CD I 271, II 96) zlatni novac, dukat, cekin (it. *ruspo*); *sapa* (CD, I 378) vrsta morske ribe, box salpa (latinski *salpa* mediteranskog porekla); *senatur* (CD, I 41) senator (it. *senatore*; prelaz O u U ukazuje da je u pitanju romanizam sa našeg obalnog područja); *sičija v. osičijati*; *sindikat* (CD, I 12, 18) knežina, opštinska uprava (it. *sindacato* od latinskog *syndicus* grčkog porekla); *sipa* (CD, I 378) vrsta morskih glavonožaca (latinski *sepia*, mletački *sepa*); *skrinja* CD, I 150, 169, 187, 211; II 206) kovčeg; mrtvački sanduk (latinski *scrinium* preko dalmatsko romanskog); *skrlat* (CD, II 206) vrsta tkanine (kasnolatinski *scarlatum* persijskog porekla); *spila* (CD, I 298, 339, 340, 358, II 51) pećina špilja (grčki *σπηλαιον*, preko dalmatsko-romanskog); *staj* (CD, I 270), *star* (CD, II 315) stara mera za težinu, oko 60 kg (srednjolatinski *starium*, it. *staio* ili *staro*); *strasa* (CD, I 384) dronjak, prnja, krpa (mletački *strazza*); *stupa v. postupati*; *stura* (CD, II 422) rogozina (latinski *storea* preko dalmatsko-romanskog); *suma* (CD, II 56) nasumice (it. *insomma*); *supostat* (CD, II 193) protivnik (latinski *suppostus*); *surgati* (CD, I 19) usidriti (latinski *surgere* preko dalmatsko-romanskog); *širun* (CD, I 378) vrsta morske ribe (vulgarno latinski *suro* ak. *surone(m)* preko dalmatsko-romanskog); *škrapa* (CD, I 398) udubljenje u krečnjaku (latinski *crepis*, dalmatsko-romansko *criapis* sa prefiksom *ex-*); *špag* (CD, II 438) džep (it. *spacco*); *špagarica* (CD, I 285) mala puška što se nosi u džepu, pištolj (od it. *spacco*); *štipendija* (CD, II 289, 303) novčana pomoć za školovanje (latinski *stipendium*; prelaz S u Š ukazuje da je reč o romanizmu sa naše obale); *tantati* (CD, II 424) dovoditi u iskušenje, napastovati (latinski *temptare*, *tentare*; oblici sa -AN- su verovatno dalmatsko-romanskog porekla; up. Skok, ER, III 458, s. v. *tentati*); *tenac* (CD, I 137, 173, 345) vjedogonja, vampir (dalmatsko-romanski leksički ostatak od latinskog *tentio*, ak. *tentionem*, it. *tenzone*); *tigla* (CD, I 354; II 193) crep (latinski *tegula* preko dalmatsko-romanskog); *tubla* (CD, II 142, 222) opeka, cigla (latinski *tubula*); *tunja* (CD, I 32, 34, II 151) vrsta udice; vrpca kod zidara (mletački *togna*, srednjogrčki *ὀπτετορῖον*); *ukljata* (CD, I 358) vrsta morske ribe (latinski *oculata*); *utreš* (CD, I 176) prazan prostor između dveju strana na samaru (vulgarno latinski* *intersellum* preko dalmatsko-romanskog; up. Skok, ER, I 47, s. v. *antrašelj*); *vardati* (CD, II 341) kretati se nasumice tamo amo (it. *guardare* od germanske reči *wardon*); *veruge* (CD, II 341) vrsta narodnog veza na platnu u obliku lanca (latinski *viria* ili *virga*; up. Skok, ER, III 578, s. v. *verige*); *zizula*

(CD, II 172) vrsta mediteranske biljke, čičimak (mletački *zizzola*); *žbir* (CD, I 154-55) pandur, uhoda (it. *sbirro* od latinski *birrus*).

TOPONIMI I ETNICI: *Andrijatičesko more* (CD, I 11) Jadransko more (*mare Hadriaticum* prema *Hadria oppidum*, grčki ἠερίαι, na teritoriji Veneta; up. Skok, ER, I 744-45, s. v. *Jadran*); *đenoveški* (CD, II 352) đenovljanski, iz Đenove (it. *Genova*, grad na Ligurijskom moru, pridev *genovese*); *boduo* (CD, II 255) stanovnik dalmatinskih ostrva, ostrvljanin (od mletačkog prideva *bodolo*); *Bokez* (CD, II 291, 314, 328) Bokelj (it. *bocchese*; prema italijanskim pridevima na *-ese*); *Cozot* (CD, II 255) stanovnik ribarskog grada Kjođe pored Venecije (it. *Chioggia* preko mletačkog izgovora »Coza«; up. Skok, ER, I 377, s. v. *Dalmacija*); *Furlan* (CD, I 157, 161-68) stanovnik Furlanije, oblasti u severnoj Italiji (od prideva *furlano*, u *toskanskom friulano*, ime zemlje it. *Friuli*, latinski *Forum Julii*); *Igalo* (CD, I 28) žalo; mesto pored Herceg-Novog (od grčkog αίγυλαός, preko dalmatsko-romanskog); *Istrija* (CD, I 47) Istra (it. *Istria*); *Jakin* (CD, I 47, II 213) Ankona (it. *Ancona* sa protetičkim J ispred A kao u *astacus* > *jastog* ili *arbor* > *jarbuo*); *Kastel Lastva* (CD, I 15, 22, II 299), *Kašćel* (CD, II 322) stari naziv za Petrovac (it. *Castellastva* od latinskog *castellum* deminutiv od *castrum* i našeg čestog toponima *Lastva*); *Krimej* (CD, II 368) Krim (prema it. *Crimea*); *Krovacija* (CD, II 328) *Hrvatska* (srednjolatinški *Chroattia*); *Latin* (CD, I 177, 311, 364, 367, II 102), *Latinin* (CD, I 405) stanovnik dalmatinskih gradova, obično katoličke veroispovesti i romanskog porekla (latinski *latinus* od horonima *Latium*); *Morija* (CD, II 157) Peloponez u Grčkoj (it. *Morea* metateza od *Romea*); *Morovlasi* (CD, II 128), *Morlaki* (CD, II 238) pastirsko stanovništvo u zaleđu dalmatinske obale (mletački *Morlacco* od vizantijskog *μουρόβλαχος*); *Prevala* (CD, II 75) oblast oko reke Zete (latinski *Praevalis*); *Pulja* (CD, I 202) pokrajina u Italiji naspram Crnoj Gori (it. *Puglia* od latinskog *Apulia*); *Puljez* (CD, I 214, II 198, 201) stanovnik Pulje, često sinonim za Italijana uopšte, sa pomalo pejorativnim značenjem (it. *pugliese*); *pulješki* (CD, I 304, II 213), *puliješki* (CD, I 60) koji pripada Pulji (it. *pugliese*); *Senegalja* (CD, I 293) mesto u Italiji (it. *Senigallia*); *Ščavoni* (CD, I 46) *Škijavoni* (CD, I 60) pogrđan naziv za Slovence, robovi (kasnolatinško *sclavus* od srednjeg grčkog *σχιαύβος*, it. *schiaivone*); *Španja* (CD, I 159) Španija (it. *Spagna*); *Triest* (CD, I 12) Trst (it. *Trieste* od predrimskog *Tergeste*); *Venecijani* (CD, I 22, 45) Venecijanci (it. *veneziani*; nastavak *-ani* namesto *-anci* ukazuje da je reč o italijanizmu sa naše obale); *venedički* (CD, I 261) venecijanski, mletački (latinski *venetici* od *Venetia*); *veroneški* (CD, I 49) *veronski*, koji pripada Veroni (it. *verona*).

nese); *Žudio* (gen. *Žudjela*) (CD, I 146) Jevrejin, Židov (mletački *zudio*).

Analiza navedenih Ljubišinih romanizama ukazuje nam na njihov relativno malen broj, a i na to da je deo njih mediteranskog, neindoevropskog porekla. Ti mediteranski termini su preko grčkog ušli u latinski, a zatim, posredstvom dalmatsko-romanskog u naš jezik (na primer, *barka, cacar, céperiz, gruj* ili *ugor, kostanj, mrča, sapa*). Isto tako, postoji u Ljubišinom jeziku i izvestan broj hrišćanskih termina, ponekad grčkog porekla, koji su u govore naše obale prešli posredstvom latinskog i dalmato-romanskog (na primer, *andio* i *andio, arandio* i *arandeo*). Neki od tih termina su latinskog porekla a u govore naše obale prešli su posredstvom dalmatsko-romanskog (na primer, *dumna, fratar, kalež, tantati*). Postoji i izvestan broj novijih romanizama ili neolatinskih i neogrčkih termina koji su modelirani prema italijanskom ili mletačkom izgovoru. Ti termini se, kao što smo već pomenuli, pretežno nalaze u njegovim najranijim ili neknjiževnim spisima. Naveli bismo: *deputat, familija, filijal, filijalni, fiorin* i *fijurin, fotografavati, kolajna, kompanija, konte, mađorisati, novela, pancijer, preturija, prokurator, providur, senatur, sindikat, stipendija*. Najviše je reči dalmatsko-romanskog porekla, koje su negde u dobu od XII do XIV veka prešle u govore naše obale i, sa malim varijacijama, postali karakteristični termini u svim govorima na jadranskoj obali, a često su prešli i u književni jezik. To su, na primer, već pomenuta *barka* mediteranskog porekla, zatim *bura, dublijer* i *dublir, gruj* ili *ugor, isprigati, jastog, kabruč, kaliž, kanac, kilovna, klak, komarda, konaval, krap, krnja, kupica, ločika, lopiža, micina, mrgin, murinja, panjega, pilo, prigati, ričak* ili *rinčak, sapa, sipa, skrinja, skrlat, spila, stura, surgati, škrapa, tigla, tubla, ukljata, utreš*. Ima i nešto reči mletačkog porekla i italijanizama koji su u naše govore ušli u doba mletačke predominacije na Jadranu kao, na primer, *baile, bankada, breška, bužiti, cunet* i *cunetac, dužd, ganač, komun, komunitad, koret* i *koretac, kružat, luža, morija, okaštriti, pinja, raždjel, rmentin, staj* i *star, strasa, špag, špagarica, tunje, zizula, žbir*.

U Ljubišinoj toponomastici i među njegovim etnicima ima nešto romanskih termina, bilo da se radi o rečima koje su starijeg porekla i u govore naše obale ušle sa karakterističnim promenama za stariji period (na primer, *Jakin* od *Ancona* sa karakterističnim protetičkim J ispred A i sa nastavkom grčkog porekla *-ona* u *-in* kao u *Aenona* > *Nin, Scardona* > *Skradin, Salona* > *Solin*), bilo da se radi o rečima koje su romanskog porekla, ali se izgovorom ili nastavkom razlikuju od reči koje su ušle u književni jezik a koje su isto tako pretežno romanskog porekla, kao na primer, *denoveški, Bokez, Istrija, Kašćel, Krimej, Krovacija, Morija, Puljez, Senegalja, Španja, Triest, Venecijani, veroneški*. Ima kod Ljubiše i nekoliko etnika mletačkog porekla kao *Čozot, Morlaki, Šćavoni* i *Škijavoni*.

Kada pređemo na razvrstavanje prema delatnostima i za Ljubušine romanizme vrede isti oni zaključci do kojih smo došli istražujući romanizme u govoru severozapadne Boke Kotorske, to jest da se romanizmi uglavnom nahode u pomorskoj i ribarskoj terminologiji, među predmetima materijalne kulture, u sudsko-administrativnoj terminologiji i među biljkama i životinjama mediteranskog područja.²⁰ Najznačajnija je i najmnogobrojnija pomorsko-ribarska terminologija što je sasvim i razumljivo kada se zna koliko važnost ima more u životu stanovnika našeg Jadrana i kada se uzmu u obzir okolnosti u kojima se vršilo naseljavanje slovenskog stanovništva na području jadranske obale. O tome je već dosta pisano²¹ i ne želimo da ponavljamo već poznate stvari, već ćemo se ograničiti da navedemo Ljubušine romanizme koji pripadaju toj terminologiji. To su: *barka, bura, bužiti se, ganač, gruj i ugor, jastog, kanac, kilovna, konaval, korablja, koralj i koralja, krap, krnja, mrnar, murinja, peroprov, postupati, ričak i rinčak, sapa, sipa, staj i star, stupá, surgati, širun, škrapa* (u značenju pomorska hrid, pećina u moru), *ukljata*. Ne baš veliki broj, naročito kada se uzme u obzir da sam u susednom govoru severozapadne Boke Kotorske naveo preko tri stotine termina iz te oblasti.²²

Slično je i s romanizmima koji označavaju predmete materijalne kulture, posebno materijalne kulture urbanog tipa. Ljubuših ih upotrebljava, ali mnogo manje nego što se oni mogu naći, na primer, kod Vukmanovića,²³ pa čak i manje nego što se nalaze u starocrnogorskim srednjekatunskim i lješanskim govorima, koje je obradio Pešikan.²⁴ Potrebno je naglasiti da je Ljubuših prevashodno pripovedač a ne filolog, ali naš je utisak da je on iz svog pripovedanja (koje je on identifikovao sa narodnim pripovedanjem, kao što smo ranije naveli) namerno izbacivao romanizme, naročito one koji su u govor njegovog kraja ušli sa poslednjim velikim austroitalijanskim talasom. Tako među njegovim romanizmima nema onih uobičajenih termina za predmete materijalne kulture koji se u njegovom kraju nahode, kao, na primer, *brštulin, butiga*,

²⁰ Up. Srđan Musić, *nav. delo*, str. 58 — 72.

²¹ Up. P. Skok, *Dolazak Slovena na Mediteran, Jadranska straža*, Split 1934; *Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu*, Split 1933; *Slavenstvo i romanstvo na dalmatinskim otocima*, I — II, Jadranski institut JAZU, Zagreb 1950; Ž. Muljačić, *Naše dalmatsko-mletačke posuđenice*, *Jezik*, VIII, 5, str. 129-39; *Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. stoljeća*, *Rad JAZU*, 327, str. 237 — 380; *Dalmatske studije I — III*, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, I (1960), V (1965), VIII (1970); C. Tagliavini, *Sugli elementi italiani del Croato, Italia e Croazia*, Roma 1942, i još mnoge druge o toj temi.

²² S. Musić, *nav. delo*, str. 65 — 67.

²³ J. Vukmanović, *nav. delo*, str. 147-48 i passim.

²⁴ M. Pešikan, *nav. delo*, str. 220-94 passim.

bronzin, kalcete, kamižola, kanavaca, kantinele, komostre, kumin, lencun, meštar, pentarul, pinjata, pirun, portik, strapontin, sumpreš, talpun, traveša, frkadela, furmina, cerot, šega, škudela, da naznačimo samo one najkarakterističnije koje Vukmanović navodi da se nalaze u govoru Paštrovića.²⁵ Tome je verovatno najvažniji uzrok to što su Ljubišini književni sastavi istorijski određeni, tako da je on morao da vodi računa i o istorijskoj komponenti jezika. Što se tiče romanizama u tome je dosta dobro uspevao, samo nismo sigurni da li je uvek uspevao kada su bili u pitanju turcizmi. Navešćemo Ljubišine romanizme iz oblasti materijalne kulture: *breška, cekin, cunet i cunetac, dublijer i dublir, dukat, fiorin i fijurin, fotografavati, frdžop, isprigati, kabruč, klak, kolajna, kolijer, komarda, koret i koretac, kružat, kupica, lopiža, lumbarda, luža, mramor, panjega, perper i perpera, pilo, prosulja, raša, rušpa, skrlat, strasa, stura, špag, špagarica, tigla, tubla, utreš*.

Romanske posuđenice iz sudsko-administrativne terminologije predstavljaju isto tako značajniju grupu romanizama u Ljubišinom jeziku. Mogli bismo ih podeliti na dve podgrupe: na romanizme koji pripadaju mletačkom periodu i na one koji pripadaju austrijskom periodu upravljanja Bokom i Paštrovićima. U prvu, mletačku podgrupu idu sledeći Ljubišini romanizmi: *baile, bankada, dužd, komun, komunitad, konte, mrgin, providur, supostat, žbir*, dok podgrupa u kojoj se nalaze austrijski termini romanskog porekla sadrži sledeće posuđenice: *deputat, filijal i filijalni, kompanija, korolar, mađorisati, novela, preturija, prokurator, senatur, sindikat* (u značenju »opštinska uprava«), *štipendija*. Kao što smo već skrenuli pažnju, mletački romanizmi iz sudsko-administrativne terminologije najčešće se nalaze u Ljubišinim pripovetkama, koje su većinom ambijentirane u vreme mletačke vladavine tim krajevima, dok se austrijski termini romanskog porekla prevashodno nalaze u njegovim ostalim spisima.

Poslednjoj značajnijoj grupi Ljubišinih romanizama pripadaju reči koje označavaju biljke i životinje mediteranskog područja. To su *cacar, čepèriz, dafin, kolendar, kostanj, ločika, mrča, praska, rmentin, zizula*. Postoje i nekolicina romanizmi koji označavaju bolesti (*apa, micina, morija, osičijati, sičija, petić*) i nekoliko glagola i apstraktnih termina (*faliti, grinjati* u značenju »gristi se iznutra«, a ne »biti izgrizen od moljaca«, *kališ i kaliž, obečiti, pelješiti, pinja, tantati, vardati*). O hrišćanskoj terminologiji romanskog porekla bilo je reči ranije.

Kao što se iz ovog pregleda može zapaziti, Ljubiša je obazrivo upotrebljavao romanske posuđenice, svakako u mnogo manjoj meri nego što su se u njegovo doba upotrebljavale u govoru njegovog kraja i u susednim govorima. U tome je zacelo igrala ulogu svest

²⁵ J. Vukmanović, *nav. delo*, str. 147-48.

Ljubišina o potrebi razbijanja kulturne hegemonije italijanskog jezika na našoj jadranskoj obali koje je u Ljubišino vreme i ostvareno, a kojem je on ne malo doprineo. Kao što smo iz sumarne jezičke analize Ljubišinih pisama na italijanskom jeziku mogli zaključiti,²⁶ Ljubiša je relativno dobro poznao italijanski jezik i mogao je da se kritički odnosi prema mletačkim i italijanskim tuđicama u jeziku njegovog kraja. Međutim, po našem mišljenju, u težnji da što vernije prenese jezik običnog naroda, a da ne upotrebljava romanske posuđenice, Ljubiša je upotrebio nesrazmerno veliki broj turcizama.²⁷ Na taj način, da bi izbegao jednu grupu tuđica, pružio je mogućnost drugoj grupi da u njegovom jeziku dobije nesrazmernu težinu i da udari pečat uticaja turskog jezika, kojem njegov kraj nije bio toliko izložen koliko ostali istočni delovi naše zemlje.

²⁶ Zahvaljujući istraživanjima Nikše Stipčevića koji je objavio devet Ljubišinih pisama na italijanskom jeziku u mogućnosti smo da se obavestimo o Ljubišinom znanju italijanskog jezika. Ljubiša je korektno pisao italijanskim jezikom, iako je tu i tamo pravio i neke pravopisne, morfološke i sintaksičke greške, a često je, kao što smo pomenuli, bio i žrtva jezičkog kalka. Od pravopisnih grešaka (Stipčević ih je naznačio sa *sic* da bi skrenuo pažnju da je reč o Ljubišinoj greški u rukopisu) najčešće je brkanje udvojenih suglasnika, što je česta greška stanovnika severne Italije, naročito onih sa područja mletačkog dijalekta. Tako, na primer, Ljubiša piše *amalata* namesto pravilno *ammalata*, *macchiavelismo* namesto *machiavellismo* (V), *bille* namesto *bile* (VI) *pusilanime* namesto *pusillanime*, *trane* namesto *tranne*, *avanzato* namesto *avanzato* (VII) i tako dalje. *Cechi* piše *Cehi*, a *Montenegro Montenero* (II). Greši u upotrebi člana i prideva *bello* koji se u italijanskom ponaša kao određeni član (*i più belli giorni della mia vita* namesto ... *più bei* ... (V), *i slavi* namesto *gli Slavi* (IX), *i molti processi politici* namesto *molti processi politici*). Pridev uz ime dana stavlja u ženski rod (*Martedì prossima* umesto ... *prossimo*). Pogrešno upotrebljava predloge: ... *è un nemico appassionato contro gli Slavi* (ovde je član pravilno upotrebljen) namesto ... *degli Slavi* (IX); red reči u rečenici nije mu korektan, pogotovo kada su u pitanju pridevi, koje često stavlja ispred imenice: *la mia fisica costituzione* umesto *costituzione fisica* (V), *dei miei politici amici* umesto *amici politici*. Nije siguran ni u upotrebi vremena, a česti su kalkovi iz našeg jezika ili iz mletačkog dijalekta: *fogli italiani* umesto *giornali italiani* (VI), *controlorino* umesto *controllino* (VII) i slično. I pored svih ovih nesigurnosti, grešaka i kalkova, Ljubišin italijanski je relativno dobar, ali odmah može da se zapazi da to nije njegov maternji jezik. Up. Nikša Stipčević, *nav. delo*, str. 261-70.

²⁷ Primera radi iznećemo samo mali broj turcizama koji se nalaze u prvim slovima azbuke u Živojinovićevoj registru »Tuđih i manje poznatih reči« da bismo ukazali na njihovu učestalost. To su *aba*, *aber*, *adet*, *adiđar*, *babazeman*, *baluk*, *bardak*, *barjak*, *baška*, *beglerbeg*, *belaj*, *berberina*, *biljur*, *brnjice*, *buklija*, *buljuk*, *bumbar*, *bućma*, *valiz*, *vakat*, *dalagan*, *davidžija*, *divan*, *dolama*, *dragoman*, *dragomaniti*, *demija* i tako dalje. Up. St. M. Ljubiša, *Celokupna dela*, II, str. 335 — 446, *passim*.

Riassunto

Srdan MUSIC

Stefan M. Ljubiša, illustre scrittore montenegrino del XIX secolo, concepiva la lingua come uno strumento della lotta politica per l'affermazione del suo paese e del suo popolo. Benché il suo paese fosse sottomesso all'Austria, Ljubiša temeva più l'egemonia culturale italiana in Dalmazia, sapendo bene che il nuovo irredentismo italiano, nato dopo il Risorgimento, era il nemico più pericoloso per l'entità nazionale slava in quella regione. Esaminando i prestiti d'origine romanza nella lingua del Ljubiša, ci siamo accorti che lui li usava con molta parsimonia, specialmente quelli delle ultime ondate, cioè i venezianismi e gli italianismi entrati nello parlate della costa dalmata e del litorale montenegrino durante il governo francese o quello successivo, austriaco, tramite l'amministrazione che, nella maggior parte dei casi, era composta dagli italiani delle provincie dell'Italia settentrionale, Lombardia e Veneto.

Limitando i prestiti d'origine romanza nella sua lingua, Ljubiša ha aperto la porta all'invasione di un altro gruppo di prestiti, quelli d'origine turca, che secondo la nostra opinione, non si trovano in tal misura nella parlata del suo paese e dei dintorni.